

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

128:4. 2008

Om inkomster, utgifter och omsorgsarbete

Soheyla Yazdanpanah *Att upprätthålla livet: om lågavlönade ensamstående mödrars försörjning i Sverige*, Stockholm studies in economic history 54, Stockholm: Acta universitatis Stockholmiensis, 2008. 302 s. (Summary: Supporting livelihood: low-paid single mothers' sustenance in Sweden.)

Utgångspunkten för Soheyla Yazdanpanahs avhandling är begreppet försörjning. Med försörjning avser författaren inte bara den ekonomiska försörjningen utan även sociala aspekter och omsorgsarbete. Den grupp vars försörjning står i fokus är definierad som "lågavlönade ensamstående mödrar i Sverige". En viktig inspirationskälla för avhandlingens problemställning är feministisk ekonomisk teori i vilken den traditionella ekonomiska teorins försörjningsbegrepp kritiserar.

Det huvudsakliga syftet med avhandlingen formuleras som "att utforska hur lågavlönade ensamstående mödrar försörjer sig och sina barn samt identifiera och analysera de faktorer som påverkar deras försörjning samt deras prioriteringar när det gäller såväl de materiella som de sociala aspekterna av försörjningen". Den primära avsikten med avhandlingen är således i första hand deskriptiv. I avhandlingen refereras en hel del statistik om ensamstående mödrar, men Yazdanpanah vill komplettera statistiken med en etnografi som skall skapa en större förståelse för hur denna grupp av människor har det i sitt vardagsliv.

Redan i inledningen beskriver författaren hur hon gått till väga i sitt arbete och vilka som varit hennes informanter. Hon har valt att intervjua tjugo personer i den definierade gruppen. Tio av dessa är födda och uppvuxna i Sverige, medan tio är födda och uppvuxna i Iran och har kommit till Sverige som vuxna. Alla utom en arbetar i yrken som organiseras av Kommunalarbetarförbundet och de arbetar inom sjuk- och äldreården eller inom barnomsorg och skola. Åldersmässigt är spridningen större bland de svenska informanterna än bland dem som är födda i Iran, vilka alla är i 40-årsåldern. De flesta har ett eller två barn, några har tre, medan tre har fyra eller fem barn. Fyra av de svenskfödda kvinnorna har aldrig levt med fäderna till sina barn; två av kvinnorna från Iran har kommit till Sverige för att deras män avrättats. Fyra av de tjugo har enligt uppgift en varaktig relation med en man, men ingen är sammanboende med denne partner. En intressant skillnad mellan de svenskfödda och de iranska kvinnorna är att hela åtta stycken av de förra har erfarenheter av att växa upp med en ensamstående mamma, medan detta egentligen inte gäller för någon av kvinnorna från Iran.

En avgörande inspirationskälla för Yazdanpanah är den feministiska teoretikern Dorothy Smith, mest känd för sin bok *The everyday world as problematic: a feminist sociology* från 1987. Dorothy Smith har utvecklat ett fenomenologiskt perspektiv och menar att forskningsprocessen måste utgå från och finna förkla-

ringar i människors erfarenheter i vardagslivet. Inspirerad av den feministiska ekonomin och av Dorothy Smiths fenomenologiska feminism har Yazdanpanah gjort en uppdelning av begreppet försörjning i tre delar: inkomster, utgifter samt omsorgsarbete. Denna uppdelning utgör ramen för redovisningen av resultaten från intervjuerna.

Ett problem med avhandlingen som blir allt tydligare under läsningen är att det huvudsakliga syftet, att undersöka och beskriva faktorer som påverkar ensamstående lågavlönade kvinnors försörjningssituation, efter hand överskuggas av den jämförelse som författaren gör mellan de svenskfödda respektive iranskfödda kvinnornas skilda villkor. Som läsare undrar man varför just dessa skillnader i ursprung blir intressanta för att karakterisera ensamstående lågavlönade mödrars situation i början av 2000-talet. Man kan tänka sig andra analyser som hade varit mer relevanta, till exempel en jämförelse mellan högavlönade och lågavlönade ensamstående kvinnor, eller till och med mellan kvinnor och män i samma situation. Kanske hade sådana undersökningar gett väl så mycket för att öka kunskapen om det specifika med de lågavlönade ensamstående kvinnornas situation, även om den jämförelse som författaren nu kommit att göra förvisso, vilket framgår nedan, genererat intressanta resultat.

En annan osäkerhet som framträder vid läsningen gäller frågan om hur väl avgränsad en grupp av typen lågavlönade ensamstående kvinnor kan vara. Av de resultat som presenteras framgår att det är en heterogen grupp i flera avseenden. Någon har bara varit ensamstående i några månader, några har, som framgått, fasta relationer till en man även om de inte är sammanboende, några är långtidssjukskrivna medan ytterligare andra studerar. En fråga som inställer sig är hur permanent de intervjuades situation är? Deras levnadsstandard hänger mycket samman med hur länge de varit ensamstående. Kan inte den nuvarande situationen trots allt vara relativt övergående: barnen flyttar hemifrån, några kanske kommer att ingå en ny fastare relation, några kanske får högre inkomster genom studier? Tidsaspekten finns med i resultatredovisningen, men tyvärr har Yazdanpanah inte redovisat någon sammanfattande diskussion av detta tema.

Annars utgör resultatredovisningen en högst engagerande läsning. Mycket av värdet av undersökningen ligger i resultatens detaljrikedom och i själva etnografen. Detta gör dock också att de är svåra att göra rättvisa i en kort sammanfattning. Jag skall emellertid försöka summera de resultat jag uppfattat som viktigast.

I redovisningen av inkomsterna gör författaren en uppdelning i fyra källor till inkomst: lönearbete, socialförsäkringssystemet, det sociala nätverket samt välgörenhetsorganisationer. När det gäller löneinkomster visar resultaten för det första på helt olika vägar till lönearbete för kvinnor från Sverige respektive Iran. Kvinnorna från Sverige har börjat arbeta som unga och i stort sett alla har en arbetarklassbakgrund och saknar högre utbildning. Kvinnorna från Iran har tvärtom i stort sett alla en medelklassbakgrund och ofta en högre utbildning;

somliga har arbetat som lärare eller jämförbara yrken i Iran. De har ofta en lång tid av arbetslöshet i Sverige.

Mindre än hälften av kvinnorna arbetar heltid men några av dem arbetar mycket mer än heltid. Detta gäller särskilt mödrar med barn i tonåren. Många deltidsarbetar på grund av bristande hälsa. Några är sjukskrivna på heltid vid intervju tillfället. Att inte kunna arbeta heltid ökar naturligtvis den ekonomiska stress som alla informanterna lever under. Ohälsa är betydligt vanligare bland de svenskfödda kvinnorna. Många utför också icke registrerat arbete.

Flera av de intervjuade har alltså en stor del av sin inkomst från socialförsäkringssystemet. Femton har bostadsbidrag. Erfarenheterna från kontakterna med socialförsäkringssystemet är dock inte odelat positiva. Många berättar om erfarenheter av att bli misstänkliggjorda, vilket förefaller vanligare bland dem med iransk bakgrund. En annan kritik som riktas mot det offentliga gäller barnomsorgen. Flera av kvinnorna berättar om att personalen på förskolor och dagis anmärker på att deras barn får vara på dagis för länge. Stödet från välfärdsstaten är inte så starkt och tydligt som man skulle kunna föreställa sig. De flesta säger att de försöker undvika att vända sig till socialtjänsten.

Det är fler av kvinnorna från Sverige som har ett nätverk omkring sig som de kan få stöd av; främst gäller det föräldrar (mödrar), syskon men även vuxna barn. Denna hjälp kan vara ganska betydande. När det gäller ekonomisk hjälp till barnen från deras fäder är kvinnornas berättelser ganska negativa. Endast ett fåtal tar enligt kvinnornas berättelser ett större ekonomiskt ansvar för sina barn, och när de köper något till sina barn köper de "fel saker". Hjälp från välgörenhetsorganisationer är marginell. De flesta av kvinnorna från Iran känner över huvud taget inte till denna möjlighet.

Inledningsvis refererar författaren till olika studier som visar att de som har mindre pengar att röra sig med ofta tvingas betala mer för de varor och tjänster de köper, till exempel på grund av ofördelaktiga avbetalningsvillkor, svårigheter att utnyttja extraerbjudanden eller avsaknad av bil, vilket försvårar storhandlande. I resultatredovisningen framgår entydigt att de intervjuade kvinnorna och deras barn lever under knappa förhållanden. Mer än hälften av dem är definitionsmässigt trångbodda och ändå har de höga hyror. Endast två har tillgång till bil. De undviker att köpa månadskort på SL och går och cyklar hellre. Hyran tar en stor del av inkomsten. Stora problem uppkommer om de blir skyldiga att betala tillbaka bostadsbidrag. De klipper håret på sig själva och sina barn. De flesta har dock internet och kabel-TV, mest för barnens skull. Över huvud taget visas hur alla utgifter centreras kring vad som är bäst för barnen. De utgifter som kvinnorna har för sig själva är små och lågt prioriterade. Annars är mat den viktigaste utgiften. Möbler och heminredning däremot är av mindre betydelse. I en intervju berättar en kvinna att familjen satt på golvet och tittade på TV i ett år för att soffan hade gått sönder. Även sådant som tandläkarbesök ses genomgående som mindre

viktigt. Kläder till barnen är däremot viktigt och allra viktigast när barnen börjar bli tonåringar. För yngre barn går det bättre att köpa kläder från Myrorna och liknande eller så får man kläder från andra. Kvinnorna är mycket medvetna om de äldre barnens behov av att ha kläder som inte skiljer sig från andra barns.

När det gäller utgifter för fritid och semester fäste jag mig vid ett yttrande från en kvinna om att hon älskar vardagar, för då vet hon hur dagen kommer att se ut. Semestern tillbringas ofta i närområdet. Det är i fråga om fritid och semester som det verkar som en del fäder betalar utgifter för sina barn eller tar med dem på resor. Men i allmänhet är möjligheterna att spendera pengar på fritiden mycket små. Några kvinnor säger att de inte längre kan umgås med sina gamla vänner för att de inte har råd att följa med dem ut. Men det finns också exempel på kvinnor som gör stora ekonomiska uppoffringar för att uppnå vissa mål. En iransk kvinna satsar exempelvis mycket pengar på att barnen skall gå i en av de bästa skolorna i innerstan.

Analysen bygger alltså på intervjuer med kvinnorna, oftast utförda i deras eget hem. Studien är en form av "oral history", även om författaren inte själv använder detta begrepp i avhandlingen. I stora drag är min bedömning att resultaten är trovärdiga och rimliga. De ger en tydlig bild av de intervjuades livssituation. Men i två avseenden tycker jag att det saknas uppgifter. För det första noterade jag efter en första genomläsning att det inte framgick på något sätt om någon av kvinnorna rökte. Statistiskt sett borde åtminstone fem av dessa kvinnor vara rökare och rökning är en stor utgift som borde ha redovisats. Denna fundering leder vidare till frågor om eventuell alkoholkonsumtion. Under disputationen förklarade Yazdanpanah att åtminstone en av kvinnorna berättat om hur hon försökt sluta röka för att minska utgifterna. Att detta inte redovisats är en brist och visar också på hur svårt det kan vara att komma åt och redovisa en del mer känsliga upplysningar i den här typen av undersökning. Det är i och för sig svårt att säga att kvinnornas situation skönmålets, men i vissa avseenden kan man inte utesluta att det är på det viset.

För det andra uppträder frågor kring fädernas roll. De har en väldigt undanskymd roll i framställningen. I resultatredovisningen sägs att endast två av fäderna fullföljer sina ekonomiska åtaganden och i övrigt ställer upp på ett bra sätt. Några av kvinnorna är änkor, men i övriga fall finns fäderna knappast med alls. Kan man verkligen lita på att de intervjuade kvinnorna ger en riktig bild av deras insatser? Ett lite utförligare och mer sammanhållet resonemang om detta tycker jag skulle ha varit på sin plats. Även om det skulle vara så att deras roll är ytterst marginell så är väl också det något att resonera mer omkring.

Teoretiskt utgår resultatredovisningen inte bara från feministisk teori utan författaren refererar ganska flitigt till sociologen Pierre Bourdieus begreppsapparat – habitus, kapital, distinktion med mera. Ibland fungerar dessa begrepp ganska bra, men inte sällan känns de överflödiga och författaren kunde ha klarat sig

bra med mer traditionella termer som exempelvis klassbakgrund, uppväxtmiljö, utbildning, nätverk eller resurser. Jag tycker också det är synd att författaren inte haft ambitionen att tillämpa ett intersektionellt perspektiv, vilket hon motiverar i en kort fotnot. Den frågeställning hon har skulle lämpa sig för en sådan analys och i praktiken gör hon det också till exempel i analysen av hur de iranska kvinnornas höga kulturella kapital reduceras på den svenska arbetsmarknaden.

Den tredje delen av försörjningen är omsorgsarbete och obetalt arbete. Det handlar framför allt om sådant som matarbete, städning och tvätt. Enligt intervjuerna är allt arbete kring mat och matlagning högt prioriterat (precis som i fråga om utgifter). Renhållning, däremot, har mycket lägre prioritet och flera av informanterna har svårt att klara städningen på grund av hälsoproblem. I stort sett alla de intervjuade kvinnorna lagar mat varje dag och de är medvetna om betydelsen av riktig mat. När det gäller vård av barn konstateras att vården av små barn tar mycket tid, medan omsorgen om större barn kanske är mer emotionellt krävande. Här kritiserar Yazdanpanah de tidsbudgetundersökningar som visar att ensamstående mödrar lägger ner mer tid på omsorgen om små barn än på omsorgen om de större. Intervjuerna visar tvärtom hur de större barnen som går i högstadiet eller gymnasiet kräver andra former av engagemang. Yazdanpanah talar om emotionellt och mentalt arbete som inte syns i tidsbudgetundersökningarna. Hon konstaterar även att söner i detta avseende tycks kräva mer omsorgsarbete.

Det är i och för sig en intressant iakttagelse att det så kallade omsorgsarbetet kan kräva väl så stora insatser i förhållande till äldre barn som till yngre. Samtidigt är detta inte en problematisk slutsats. För att kunna driva denna tes måste Yazdanpanah utvidga innebörden i begreppet omsorgsarbete till att omfatta i stort sett allt som rymms i vad det innebär att uppfosta och leva med barn, exempelvis att hjälpa dem med skolarbetet och att överföra sina livserfarenheter till dem. Men när Yazdanpanah gör en sådan vid definition av begreppet omsorgsarbete riskerar det att förlora den könsprägel som begreppet också har. Och man frågar sig vad som inte är arbete i relationen till barnen. Här skulle det vara värdefullt att ha jämförelser med andra ensamstående föräldrar, såväl högavlönade kvinnor som ensamstående män. Frågan om omsorgsarbetet för just lågavlönade ensamstående kvinnor på något sätt skiljer sig från högavlönades besvaras inte.

I slutet av avhandlingen gör Yazdanpanah en kort sammanfattning av sina resultat. Här urskiljs för det första likheter mellan alla de intervjuade. Därvid konstateras att man måste förstå försörjningssituationen som en helhet och hur olika former av försörjning kombineras: hur lönearbete kombineras med omsorgsarbete och olika arbetstider. För det andra är det genomgående hur barnens behov står i centrum och barnens ålder påverkar utgifter och val (om man kan tala om val) i fråga om försörjningens planering. Kvinnorna arbetar mindre när barnen är små, och mycket mer (om de kan) när barnen, liksom utgifterna, blir större. För det tredje framhålls också det av alla intervjuade upplevda trycket från ett

moderskapsideal som finns i samhället, i den egna omgivningen men också hos kvinnorna själva. Slutligen framhålls också positiva aspekter av kön som hänger samman med vad författaren kallar ett hushållnings- och omsorgskapital.

När det gäller olikheter inom gruppen lågavlönade ensamstående mödrar handlar det om dem som finns mellan de kvinnor som är födda i Sverige och de som kommit från Iran. Här framhålls de skillnader som härrör ur de iranska kvinnornas medelklassbakgrund. De har ett större kulturellt kapital i form av utbildning – vars värde dock reduceras på arbetsmarknaden i Sverige – och de har svårare att acceptera sin nuvarande position än de svenskfödda kvinnorna. Denna bakgrund påverkar dock kvinnorna som mödrar. De prioriterar barnens utbildning högt samtidigt som de ställer lägre krav på sina barns ansvarstagande i hushållet.

De kvinnor som är födda i Sverige har i stället ett större socialt kapital. De har mer hjälp från den närmaste släkten och de känner bättre till hur det fungerar i Sverige. Yazdanpanah gör en intressant iakttagelse om att dessa kvinnor, som nästan alla vuxit upp med en ensamstående mamma, har ett mer avspänt sätt till att vara ensamstående och ha barn. För dem är det inte särskilt konstigt.

Som helhet är avhandlingen otvivelaktigt ett värdefullt dokument som mycket väl kompletterar de kunskaper vi redan har om villkoren för lågavlönade ensamstående kvinnors livsvillkor i dag. Den tillämpade intervjumetoden ger fler nyanser och en ökad förståelse för deras situation. I min granskning av avhandlingen har jag funnit en del förhållanden som är ofullständigt belysta och som skapar en del osäkerhet i fråga om den bild som förmedlas. Jag tror också att avhandlingen skulle ha tjänat på en tydligare och skarpare teoretisk ram där jämförelser mellan den undersökta gruppen som helhet skulle kunna kontrasteras mot andra grupper på ett tydligare sätt. Ändå har den som intresserar sig för frågor som berör försörjningssituationen och livsvillkoren för en av de mest utsatta grupperna i Sverige i dag mycket att hämta från de resultat som redovisas i avhandlingen.

Göran Ahrne*

* Fakultetsopponent